

Бережанська Вікторія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри конституційного та
міжнародного права Національної
академії внутрішніх справ

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НЕ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ АБО ПОЯСНЕННЯ ЩОДО СЕБЕ, ЧЛЕНІВ СІМ'І ЧИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ

В науці конституційного права існують різні позиції авторів щодо розуміння поняття, сутності, змісту конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів як окремого суб'єктивного права України.

Під змістом в філософії розуміють сукупність елементів, сторін, зв'язків, відносин, процесів, які утворюють даний предмет або дане явище, з усіма його властивостями, суперечностями, тенденціями, рухом і розвитком, мінливістю, взаємопереходами та ін. Зміст звичайно розглядається в безпосередньому зв'язку із сутністю. Під сутністю розуміють сукупність найбільш глибоких сталих і необхідних внутрішніх зв'язків явища. Сутність виступає як внутрішня єдність предмета, скрита від безпосереднього сприйняття. Тому сутність виявляється і пізнається лише шляхом логіко-теоретичного аналізу, шляхом абстракції. Зміст і сутність не співпадають. Сутність – це ядро змісту, більш стале і більш концентроване утворення. При цьому як зміст, так і сутність не є незмінними.

Правознавець О.Ф. Скакун виділяє такі сутнісні елементи суб'єктивного права, які в сукупності становлять зміст цього правового явища правочинність на власні позитивні дії (правокористування), інакше право позитивної поведінки уповноваженого, тобто можливість здійснювати самим суб'єктом фактично та юридично значущі дії.

М. Александров розглядає це право як єдність трьох можливостей:

а) вид (міра) можливої поведінки; б) можливість вимагати відповідної поведінки (здійснення відомих дій або, навпаки, утримання від дій) від інших (зобов'язаних) осіб; в) можливість звертатися в окремих випадках за допомогою щодо захисту та

відновленню порушеного права не лише до громадськості, але й органів та посадових осіб державного апарату.

Крім того, ідею тричленної структури суб'єктивного права розділяють більшість вчених-теоретиків. Так, А. Колодій у одній з наукових робіт зазначає про те, що у загальному вигляді зміст будь-якого суб'єктивного права полягає у тому, що воно надає уповноваженому такі можливості:

- а) поводити себе певним чином (право на свої дії);
- б) вимагати певної поведінки від інших суб'єктів (право на чужі дії); в) звертатись до держави за захистом свого юридичного права (право на захист).

Проаналізуємо зміст суб'єктивного права на прикладі конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ст. 63 Конституції України).

Жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення.

Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Частина перша коментованої статті містить по суті два важливих положення, які сприяють охороні прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. По-перше, жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення. По-друге, жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Ці два положення статті можна розглядати як у сукупності, так й окремо, проте, у будь-якому випадку вони є не лише загальною засадою кримінального провадження, а й гарантією проти зловживань із боку осіб, які ведуть кримінальне провадження.

Норма, яка міститься у коментованій статті, впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство конституційний припис: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» (ч. 1 ст. 63 Конституції України), та по суті закріплює такий правовий інститут, як імунітет свідка. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить зазначеного терміна, однак, він давно уведений у науковий обіг, широко використовується в юридичній літературі та правозастосовній практиці.

На рівні міжнародно-правових актів право імунітету свідка прямо є однією з гарантій при притягненні особи до кримінальної відповідальності. Це право впливає зі ст. 6 у взаємозв'язку зі ст. Конвенції про захист прав людини (далі КЗПЛ) та практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ «Балицький проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України» та «Шабельник проти України» містяться відповідні гарантії свободи особи від самовикриття, а саме щодо використання доказів, отриманих із порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе. У цитованих справах ЄСПЛ наголошував, що вони становлять загальновизнані міжнародні стандарти, які лежать в основі поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 КЗПЛ. Встановлення таких стандартів пояснюється необхідністю захисту особи, яка переслідується за кримінальним законом, від неналежного тиску з боку органів влади, щоб завдяки цьому уникнути помилок правосуддя та сприяти реалізації цілей ст. 6 КЗПЛ. Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення у кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу чи утиску всупереч волі обвинуваченого. Крім того, згідно з практикою ЄСПЛ допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до чого несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом (див. рішення ЄСПЛ у справі «Гефген проти Німеччини» від 30 червня 2008 року).

Інститут імунітету свідка, який закріплений у КПК, містить: 1) правові норми, що дозволяють особі не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти себе особисто та у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (свобода від самозвинувачення) (ч. 1, ч. 2 цієї статті); 2) правові норми, що надають особі право відмовитися від дачі показань чи пояснень, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч. 3 цієї статті); 3) правові норми, що звільняють особу від відповідальності за відмову від дачі показань під час кримінального провадження щодо себе, членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом (ч. 2 ст. 385 КК України).

Положення частини першої коментованої статті поширюється на будь-якого учасника кримінального провадження незалежно від його процесуального статусу. Про це свідчить таке словосполучення, що використовується законодавцем, як «жодна особа». Отже, закон не пов'язує можливість відмовитися від дачі показань чи пояснень тільки з процесуальними фігурами підозрюваного чи обвинуваченого. Якщо пояснення чи показання можуть стати підставою для підозри, обвинувачення особи у вчиненні нею кримінального правопорушення, будь-яка особа, незалежно від її процесуального статусу у кримінальному провадженні, може відмовитися від дачі показань або пояснень. Причому слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд не мають права примушувати цю особу визнавати свою вину або давати показання чи пояснення.

Для того щоб скористатися цим правом, кожна особа має бути повідомлена про нього. Отже, з цією метою КПК встановлює загальну вимогу про те, що перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК).

Закріплюючи права осіб у кримінальному провадженні, закон зазначає, що підозрюваний, обвинувачений має право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК). Свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК).

Право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї повинно бути своєчасно та в повному обсязі роз'яснено уповноваженими особами на будь-якій зі стадій кримінального провадження.

Про це право особі повинен негайно повідомити слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя або суд. Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити його перед проведенням слідчої дії (ч. 3 ст. 223 КПК). Також відповідно до ч. 2 ст. 193 КПК слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його право відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення (також див. ч. 4 ст. 208 КПК). При затриманні уповноважена службова особа повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього (ч. 4 ст. 208 КПК). Судовий розпорядник повинен роздати особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їх права та обов'язки, передбачені КПК. Причому після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб з пам'яткою, головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх (ст. 345 КПК).

Частина третя коментованої статті містить ще одну складову імунітету свідка – право особи відмовитися давати показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Гарантією дотримання права особи, наданого коментованою статтею, є встановлена законом заборона використання доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами.

Згідно абз. 2 п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» пропонуючи підсудному дати пояснення щодо пред'явленого обвинувачення та відомих йому обставин справи, суд має одночасно роз'яснити

йому, а також його дружині чи близькому родичу зміст ст. 63 Конституції України.

Список використаних джерел

1. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод укладена в м. Римі 04.11.1950 р., підписаний в м. Парижі 20.03.1952 р.

3. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, укладена в м. Страсбурзі 26.11.1987г.

4. Конституція України від 28.06.1996 року.

5. Романенко Є.О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини / Є. О. Романенко // Державне управління: удосконалення і розвиток. – Електронне фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.du.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=82>.

6. Полянський Ю. Захист прав і свобод громадянина у сферах діяльності державної влади та управління / Ю. Полянський, А. Рачинський // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – Вип. 1. – С. 172.

7. Белкін Л. Правову допомогу може отримати кожний. Дотримання положень основного закону держави / Л. Белкін // Юридична газета. – 2 лютого 2010р. – № 5 (227). – С. 21.

8. Права людини в діяльності органів внутрішніх справ України, матеріали науково-практичної конференції (11–13 травня 2006 року), за заг. ред. доктора юридичних наук, академіка Академії правових наук України Бандурки Олександра Марковича, доктора юридичних наук Левченко Катерини Борисівни, 2006 рік.

9. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні : монографія. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2008. – 157 с.

10. Домбровська О.В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право» / О.В. Домбровська. – К., 2005. – 19 с.